Encyclopedia of Economic Law Journal
Homepage: http:// lawecon.um.ac.ir

Research Article
Vol. 29, No. 22, Fall-Winter 2022, p. 349-380

Implications of rational choice theory in judges' decision-makings

Zahra sakiani
Ph.D. in criminal law and criminology, faculty of law and political science, Tehran university
Mojtaba ghasemi
Assistant Professor of Law and Economics, Faculty of Law, Shahid Beheshti University

Received: 2022/06/18
Revised: 2022/11/21

Abstract

A set of factors that affect Judicial behavior have been studied from the perspective of various sciences such as economics. Economics offers a specific way of delving into different subjects. Regarding the concepts of rational choice theory in economics such as its definitional meaning (making proportional tools and goals), maximizing expected utility, and maximizing wealth, this paper seeks to show what factors can influence judicial decisions and behaviors. It seems that recognizing the factors influencing the behavior of judges by policymakers and paying attention to them in policy-making can increasingly affect the quality and quantity of verdicts reached by judges and can lead to better allocation of financial resources in the judiciary system. The finding results based on library resources and descriptive-analytical methods show that hiring more judges to increase court outputs is not always an optimal solution. Even in some cases, an increase in judges' productivity allowances can provide enough external incentive to improve the quality and quantity of their verdicts.

Keywords: rational choice, judicial behavior, judicial productivity, maximization

Introduction

Using economics to explain non-market behaviors is specifically associated with the name of Gary Becker. Applying economics in explaining non-market behaviors, including crimes, by Becker, according to him, roots in its approach. In his words, “what most distinguishes economics as a discipline

from other disciplines in the social sciences is not its subject matter but its approach"; an approach with the core indicator of maximization. According to Becker, economics offers a specific method to study various subjects that makes it different from other humanities and social sciences. Therefore, in his opinion, the subjects studied in other humanities, and social sciences can be analyzed using economic reasoning. Therefore, judicial behavior and decision makings can also be analyzed from an economic point of view. Although the study of judicial decisions and behavior from an economic approach can have significant implications for the macro policies of the judiciary system, perhaps due to its interdisciplinary nature, has received less attention from researchers in Iran. At the global level, significant literature is being formed as a result of the efforts of governments and international organizations, which aims to create a deeper insight into the affairs of the courts to understand and improve judiciary systems.

Regarding that "rational choice theory" is the focal point of economic analysis, and it is assumed that all human beings, including judges, are rational actors, in this paper, we apply this theory to analyze judicial decisions and behaviors (i.e The quantity and quality of judges verdicts) and its implications for policy-making in Iran's judiciary system.

The rational choice theory in judicial decision-making is applied to explain the trade-offs that judges consider about the various costs and benefits of a decision, and based on them and the maximization rule, choose the optimal option. Despite the importance of rational choice theory and its application in various sciences, there is no single conception of it. Russell Korobkin and Thomas Ulen tried to simplify the variety of concepts of rational choice theory by aligning versions of the theory along a spectrum and then addressing some specific points along the spectrum representing the most common conceptions of the theory. These concepts can also be applied in judicial decision makings, some of them are the definitional version of the rational choice theory or proportionality of means and goals, maximization of expected utility, and maximization of wealth.

Purpose

This research aims to apply some conceptions of rational choice theory to analyze judicial decision-making. For doing so, the authors try to answer the following questions: What are the necessary steps that judges need to take to proportionate the means and goals of punishment from an economic point of view (definitional version of rational choice theory)? Which elements play a role in the judges' utility function and are effective in the judge's decisions and behaviors, and what are the trade-offs between these elements (expected utility maximization version of rational choice theory)? And what factors provide appropriate external incentives to judges for more and higher quality proceedings, and whether these incentives have been given to judges in the current judiciary system or not (wealth maximization version of rational choice theory)?

Methodology

The authors apply the conceptions of rational choice theory in judicial decisions and behaviors in an analytical-descriptive manner. In addition, This study has collected the data using the library method.

FINDINGS

Describing the decisions and behaviors of judges from the rational choice theory point of view in economics provides a new context for understanding the decisions and behaviors of judges, based on which more suitable policies can be proposed to improve the quality and quantity of verdicts issued by judges.

The simplest conception of rational choice –i.e proportionalizing means and goals of punishment- is a three-step procedure of optimization under uncertainty. In the first step, the judge must determine the goals of punishment. In the second step, he should consider the means and possible consequences of each decision, and in the last step, compare and weigh the possible decisions and choose the decision that has the best-expected consequences. Although the operationalization of these steps in the decisions of judges always faces obstacles but paying attention to them in sentencing can have implications in a normative sense. For example, in the field of criminal law, to proportionalize the goals of deterrence and incapacitation with the means available to the judge, prison sentence, it is possible to propose the creation of databases that help the judge in determining the appropriate punishment from an economic point of view.

Regarding the expected utility maximization concept, the most important elements of judges' utility function are the satisfaction of the job (including the internal satisfaction of feeling that one is doing a good job, the prospect of being promoted within the judiciary, and the social dimensions of a judgeship such as having or not having productive working relations with judicial colleagues, staff, and lawyers), external satisfactions from being a judge (including reputation, prestige, power, influence, and celebrity), leisure, judicial salary, and other earned income. The judge seeks to maximize his utility subject to a time constraint. One of the most important trade-offs in the utility function is between the reputation of judges and their leisure, which has important implications for the employment of new judges and its effect on the quantity and quality of verdicts.

The wealth maximization concept as the narrowest concept of rational choice, states that people, including judges, try to maximize their financial well-being. This is even though judges' salary is fixed, and the quality or quantity of their decisions does not affect their salary. According to existing regulations, there are some incentives such as productivity payments, which due to their limited and insignificant amounts, do not have much effect to motivate judges. These relatively fixed salaries can affect the amount of time and effort the judge allocates for judicial work.

CONCLUSION

In this paper, we apply various concepts of rational choice theory (proportionalizing means and goals, maximization of expected utility, and maximization of wealth) to explain judicial decisions and behaviors and their likely relevant policy implications. Assuming that judges are rational and regarding other main factors in judicial decision makings, these conceptions emphasize factors influencing judicial decisions from an economic point of view. Considering the trade-off between reputation and leisure in the judges' utility function, an increase in the number of new judges when the vast majority of cases referred to currently employed judges might even lead to less work and effort and ao less productivity for currently employed judges.

If so, it seems that instead of allocating the budget to hire new judges, allocating resources to pay more benefits to the existing judges is a more optimal solution to use their highest capacity by giving them appropriate external incentives for more and higher quality proceedings. However, if the volume of incoming cases to the judicial system is too much that most of them are pending, it seems necessary to hire new judges.

It is worth noting that based on the existing empirical literature, the correlation between the higher number of verdicts issued and the higher reversal rate, which is considered an indicator for measuring the quality of the vote, has not been identified. Therefore, it cannot be said with certainty that more verdicts are associated with lower quality. Measuring the quality of verdicts requires access to judiciary system data, including the ratio of in-person verdicts determined due to lack of objection to the total objectionable verdicts, the ratio of approved verdicts to the total appealed verdicts and the ratio of re-entry cases to the total cases.

Identification of the explanatory factors on the decisions and behaviors of the judges from an interdisciplinary approach made it possible to propose some new policies for the judicial system. However, applying policy implementation on large scale requires testing them on a small scale. Therefore, conducting experimental field research in this field seems to be necessary.

REFERENCES

[1] Bahremand, H., Sakiani, Z. (2021). Criminals' decision-making from the perspective of behavioral economics and its implications in criminal policy-making, The Judiciary Law Journal, *85* (115), 44-21 (in Persian).

[2] Becker, G. (1976), “The Economic Approach to Human Behavior”, University of Chicago Press, pp 3-14.

[3] Beenstock, M., & Haitovsky, Y. (2004). Does the appointment of judges increase the output of the judiciary?. *International Review of Law and Economics*, *24*(3), 351-369.

[4] Cooter, R., Ulen, T. (2012). Law and Economics, translated from English by

Dadgar, Y., Akhavan, H., Tehran: Tarbiat Modares University Press (in Persian).

[5] cserne, P. (2020), economic approaches to legal reasoning: an overview, in economics in legal reasoning, edited by Péter Cserne, Fabrizio Esposito.

[6] Danziger,S., Levav, J. & avnaim-pesso, L. (2011), extraneous factors in judicial decisions, proceedings of the national academy of sciences, 108 (17). 6889-6892.

[7] Deyneli, F., & Mascini, P. (2020). Utility Maximizing Judges and Judicial Assistants: Testing Rational Choice Theory in 22 EU Countries. In *IJCA* (Vol. 11, p. 1).

[8] Dimitrova-Grajzl, V. P., Grajzl, P., Sustersic, J., & Zajc, K. (2010). Court Output, Judicial Staffing, and the Demand for Court Services: Evidence from Slovenian Courts of First Instance. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.1621717

[9] Dimitrova-Grajzl, V., Grajzl, P., Slavov, A., & Zajc, K. (2016). Courts in a transition economy: Case disposition and the quantity–quality tradeoff in Bulgaria. *Economic Systems*, *40*(1), Electronic copy available at: http://ssrn.com/abstract=2569351.

[10] Engel, C., & Weinshall, K. (2020). Manna from Heaven for Judges: Judges' Reaction to a Quasi-Random Reduction in Caseload. *Journal of Empirical Legal Studies*, *17*(4), 722-751.

[11] Epstein, L. lands, W., posner, R. (2013), the behavior of federal judges:a theoretical and empirical study of rational choice, Harvard university press.

[12] Falavigna, G., Ippoliti, R., & Ramello, G. B. (2018). DEA-based Malmquist productivity indexes for understanding courts reform. *Socio-Economic Planning Sciences*, *62*, 31-43.

[13] Falavigna, G., Ippoliti, R., Manello, A., & Ramello, G. B. (2015). Judicial productivity, delay and efficiency: A Directional Distance Function (DDF) approach. European Journal of Operational Research, 240(2), 592–601, doi:10.1016/j.ejor.2014.07.014

[14] Hajidehabadi, M., salami, E. (2019). Fundamentals, principle and practice of purposeful Penalization model, Criminal Law Research, *8* (29), 101-134 (in Persian).

[15] Hirshleifer, D., Levi, Y., Lourie, B., & Teoh, S. H. (2018). Decision fatigue and heuristic analyst forecasts. NBER Working Paper No. 24293, p3.

[16] Kornhauser, Lewis A. (2018), Economic Logic and Legal Logic, In Handbook of Legal Reasoning and Argumentation,711-745

[17] Korobkin, R. B., & Ulen, T. S. (2000). Law and behavioral science: Removing the rationality assumption from law and economics. *Calif. L. Rev.*, *88*, 1051.

[18] Posner, R. A. (1993). What do judges and justices maximize?(The same thing everybody else does). *Supreme Court Economic Review*, *3*, 1-41.

[19] Rosales-López, V. (2008). Economics of court performance: an empirical

analysis. European Journal of Law and Economics, 25(3), 231-251.
[20] Sakiani, z., Vaezi, S.A. (2022). The effect of cognitive biases on the quality of justice in the decision-making of criminal courts judges, 86 (119), 247-271 (in Persian).
[21] Samuelson, W., Zeckhauser, R. (1988), status que bias in decision making, journal of risk and uncertainty, 1 (1), 7-59.
[22] Winter, H. (2008). The economics of crime: an introduction to rational crime analysis, translated from English by Bahremand, H. and Sakini, Z., Tehran: Dadgostar publication (in Persian).
[23] https://dotic.ir/news/10665
[24] https://dotic.ir/news/8363

مقاله پژوهشی

دلالت های نظریه انتخاب عقلانی در تصمیم‌گیری‌های قضات

زهرا ساکیانی
دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران
مجتبی قاسمی
استادیار حقوق و اقتصاد دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ دریافت ۱۴۰۱/۰۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۱

چکیده

تصمیم‌های قضات که رفتار قضایی آنها را شکل می‌دهند تحت تاثیر مجموعه‌ای از عوامل اتخاذ مـی‌شـوند. این عوامل از دیدگاه علوم مختلف قابل بررسی هستند که یکی از آنها علم اقتصاد است. اقتصاد، یک روش خاص برای مطالعه موضوعات گوناگون ارائه می‌دهد. مقاله پیش‌رو از منظر نظریه انتخاب عقلانی و با توجه به مفاهیم این نظریه در علم اقتصاد یعنی معنای تعریفی انتخاب عقلانی (متناسب‌سازی ابزارها و اهداف)، حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری و حداکثرسازی ثروت، در صدد است نشان دهد که چه عواملی مـی‌تواننـد بر تصمیم‌ها و رفتارهـای قضـات اثرگـذار باشـند. زیـرا شـناخت عوامـل اثرگـذار بـر رفتـار قضـات توسـط سیاست‌گذاران و توجه به آنها در سیاست‌گذاری‌ها مـی‌توانـد در افـزایش کیفیـت و کمیـت آرای صـادره توسط قضات مؤثر باشد و تا حدودی به تخصیص بهینـه‌تـر منـابع مـالی در قـوه قضـاییه کمـک کنـد. مقالـه پیش‌رو، با جمع‌آوری مطالب به صورت کتابخانه‌ای و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی انجام شده اسـت و نتایج حاصل از آن نشان می‌دهند کـه اسـتخدام قضـات بیشـتر بـرای افـزایش خروجـی دادگـاه‌هـا همیشـه راهکاری بهینه به حساب نمی‌آید و در مواردی، افزایش پرداختی قضات از باب بهره‌وری مـی‌توانـد انگیـزه بیرونی لازم را برای افزایش کیفیت و کمیت آرای صادره به آنها ارائه دهد.

واژگان کلیدی: انتخاب عقلانی، تصمیم‌گیری قضایی، بهره‌وری قضایی، حداکثرسازی.

طبقه‌بندی [illegible]

مقدمه

استفاده از ابزارهای علم اقتصاد برای توضیح رفتارهای غیربازاری به صورت خاص با نام گری بِکر همراه است. علت به‌کارگیری ابزارهای علم اقتصاد در توضیح و تبیین رفتارهای غیربازاری از جمله جرایم توسط بِکر این بود که به اعتقاد وی، «آنچه که اقتصاد را به عنوان یک رشته علمی از سایر رشته‌های علوم اجتماعی متمایز می‌سازد، موضوع آن نیست بلکه رویکرد و روش آن است» (Becker, 1976: 5)؛ رویکردی که حداکثرسازی، شاخصه اصلی آن است. به اعتقاد بکر، علم اقتصاد، یک روش خاص برای مطالعه موضوعات مختلف ارائه می‌دهد و همین امر، آن را از سایر علوم انسانی و اجتماعی متمایز می‌سازد. بنابراین از نظر وی، موضوعات مورد مطالعه در سایر علوم انسانی و اجتماعی را می توان با استفاده از روش اقتصادی مورد تحلیل قرار داد. مطالعه رفتار و تصمیم‌گیری‌های قضایی از منظر اقتصادی نیز با چنین رویکردی قابل طرح است. موضوع تصمیم‌گیری و رفتار قضایی از جمله موضوعاتی است که شاید به دلیل ماهیت میان‌رشته‌ای آن، کمتر مورد توجه محققان و پژوهشگران در کشور قرار گرفته است؛ حال آن که دقت در آن می‌تواند دلالت‌های مهمی در سیاست‌گذاری‌های کلان دستگاه قضایی داشته باشد. در سطح جهانی نیز ادبیات قابل توجهی در نتیجه تلاش دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی در حال شکل‌گیری است که در صدد است بینش عمیق‌تری را نسبت به امور دادگاه‌ها ایجاد کند تا سیستم‌های قضایی بهتر درک شوند و بهبود یابند (falavigna, ippoliti & ramello, 2018: 4).

با توجه به این که نظریه انتخاب عقلانی به عنوان نقطه کانونی تحلیل‌های اقتصادی در نظر گرفته می‌شود و در تحلیل اقتصادی، فرض می‌شود که همه انسان‌ها از جمله قضات از عقلانیت برخوردار هستند، در مقاله حاضر، کاربرد نظریه انتخاب عقلانی در تصمیم‌ها و رفتارهای قضایی (کمیت و کیفیت آرای صادره توسط قضات) و دلالت‌های آن برای سیاست‌گذاری در نظام قضایی کشور مورد واکاوی قرار می‌گیرند.

نظریه انتخاب عقلانی در تصمیم‌گیری قضایی برای توضیح بده-بستان‌هایی به‌کار می‌رود که قضات در خصوص هزینه‌ها و منافع مختلف یک تصمیم، آنها را در نظر می‌گیرند و بر اساس آنها و قاعده حداکثرسازی، از میان گزینه‌های موجود، یک گزینه را انتخاب می‌کنند. علی‌رغم اهمیت نظریه انتخاب عقلانی و استفاده از آن در علوم مختلف، تعریف واحدی از آن در دست نیست.

راسل کروبکین و توماس یولن، تعاریف مختلف از نظریه انتخاب عقلانی را در یک طیف خلاصه کرده‌اند که چند نقطه شاخص در این طیف، رایج‌ترین مفاهیم از انتخاب عقلانی را معرفی می‌کنند و همین مفاهیم در تصمیم‌گیری قضایی نیز قابل تطبیق هستند. بعضی از این موارد عبارتند از معنای تعریفی از نظریه انتخاب عقلانی یا متناسب‌سازی ابزارها و اهداف، حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری و حداکثرسازی ثروت.

در مقاله پیش‌رو، این مفاهیم از نظریه انتخاب عقلانی در تصمیم‌گیری و رفتار قضایی تطبیق داده می‌شوند. به این ترتیب در قسمت اول، متناسب‌سازی ابزارها و اهداف توسط قضات و گام‌هایی که از منظر اقتصادی لازم است برای یک تصمیم‌گیری قضایی برداشته شوند، مورد بررسی قرار می‌گیرند و دلالت‌های این مفهوم از نظریه انتخاب عقلانی به لحاظ هنجاری بیان می‌گردند؛ همچنین توضیحاتی درباره متناسب‌سازی مجازات حبس با اهداف این مجازات به عنوان یک مثال کاربردی در خصوص این دلالت‌ها ارائه می‌شود. در قسمت دوم مقاله، مفهوم حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری مطرح و در این خصوص بحث می‌شود که کدام عوامل در تابع مطلوبیت قضات، ایفای نقش می‌کنند و در تصمیم‌ها و رفتارهای قاضی اثرگذار هستند و بده-بستان میان این عناصر چگونه است. در نهایت در قسمت سوم، مفهوم حداکثرسازی ثروت بیان و به این مسئله اشاره می‌شود که چه عواملی، انگیزه‌های بیرونی مناسبی را برای رسیدگی‌های بیشتر و با کیفیت بالاتر به قاضی ارائه می‌دهند و آیا در نظام قضایی فعلی کشور، این انگیزه‌ها به قضات داده شده است یا خیر.

به نظر می‌رسد شناخت موارد پیش‌گفته توسط سیاست‌گذاران و توجه به آنها در سیاست‌گذاری‌ها می‌تواند در افزایش کیفیت و کمیت آرای صادره توسط قضات اثرگذار باشد و تا حدودی به تخصیص بهینه‌تر منابع مالی در قوه قضاییه کمک کند.

۱. معنای تعریفی (متناسب‌سازی ابزارها و اهداف)

ساده‌ترین مفهوم نظریه انتخاب عقلانی، این‌گونه فرض می‌کند که انسان‌ها حداکثرکننده عقلانی اهداف خود هستند. در این معنا، عقلانیت یعنی تناسب ابزارها و اهداف اما هیچ نظریه هنجاری درباره ابزارها یا اهداف مفروض نیست (Korobkin & Ulen, 2000: 1061)، بر خلاف

حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری و حداکثرسازی ثروت که در اولی، ابزار و در دومی، ابزار و هدف ارائه می‌شود.

با توجه به این فرض در اقتصاد متعارف که انسان‌ها موجوداتی برخوردار از عقلانیت کامل هستند و به متناسب‌سازی اهداف و ابزارهای خود می‌پردازند باید گفت قضات نیز مانند سایر افراد در رسیدگی‌های قضایی، اهدافی را پیگیری می‌کنند و برای دستیابی به آن‌ها از منطق اقتصادی و تحلیل‌های هزینه–فایده و عقلانی بهره می‌برند. قضات، منطق اقتصادی را برای نیل به اهداف غیراقتصادی به کار می‌برند؛ مانند سایر افراد بر مبنای باورهای خود از هزینه‌ها و فواید حاصل از یک عمل، تصمیم‌گیری می‌کنند و باورهای خود را بر اساس شواهدی که در دسترس آن‌ها قرار می‌گیرد، اصلاح می‌کنند و انتخاب‌های بهینه دارند (Kornhauser, 2018: 715). در این معنا یک تصمیم قضایی را می‌توان در سه گام توصیف کرد. در گام اول، قاضی باید اهداف و استانداردهای هنجاری مرتبط را مشخص کند، در گام دوم، وسایل و پیامدهای هر تصمیم احتمالی را در نظر بگیرد و در گام سوم، تصمیم‌های احتمالی را مقایسه و سنجش کند و تصمیمی که بهترین پیامدهای مورد انتظار را به دنبال دارد انتخاب کند (cserne, 2020:31).

باید توجه داشت برای این‌که یک تصمیم، عقلانی تلقی شود لازم نیست شخص تصمیم‌گیرنده آگاهانه و در سطح هوشیار نسبت به آن فکر کند. بلکه بسیاری از آگاهی‌های انسان‌ها به‌صورت ضمنی هستند و قاضی ممکن است به‌صورت آگاهانه نسبت به آن‌ها فکر نکند اما این دانش ضمنی در متناسب‌سازی ابزارها و اهداف به وی کمک می‌کند. به نظر می‌رسد در نظام قضایی کشور، این معنا به لحاظ توصیفی، کمتر در رفتار قضات نمود پیدا کرده است اما طرح آن به لحاظ هنجاری می‌تواند دلالت‌های قابل توجهی در صدور احکام داشته باشد که در ادامه به برخی جلوه‌های آن در تصمیم‌گیری‌های قضات دادگاه‌های کیفری اشاره می‌شود.

۱-۱. دلالت‌های معنای تعریفی به لحاظ هنجاری

اهداف مجازات و نیز ابزارهای دسترسی به این اهداف در خارج از علم اقتصاد مشخص می‌شوند و از منظر اقتصادی می‌توان انتظار داشت که قضات با توجه به اهداف و اولویت‌بندی‌های خود از مجازات مجرم، ابزارهای مناسب را برای رسیدن به اهداف خود انتخاب کنند. در حالت ایده‌آل، یک تصمیم‌گیرنده عقلانی دارای اطلاعات کامل در مقام قاضی می‌تواند با توجه به هدفی

که از مجازات در نظر دارد، مجازات متناسب را تعیین کند. بـدیهی اسـت در بسـیاری از نظـام‌هـای حقوقی از جمله در کشور ما، قاضی در زمینه تعیین مجازات و ابـزار لازم بـرای رسـیدن بـه اهـداف خود، دارای اختیارات تام نیست اما در حدودی که قـانون بـه وی اجـازه داده اسـت و بـرای اعمـال اختیارات قانونی خود در موارد مختلف مانند تعیین مجازات در محدوده‌های قـانونی اعـم از تعیـین نوع کیفر یا میزان مجازات در بـازه حـداقل و حـداکثر قـانونی، تخفیـف مجـازات، تعویـق صـدور حکم، تعلیق اجرای مجـازات، نظـام‌هـای نیمـه آزادی و آزادی مشـروط، مجـازات‌هـای جـایگزین حبس، اعمال مقررات تعدد و تکرار جرم و ... یا در تفسیر قوانین مبهم، در حالت ایده‌آل، ابتدا باید مشخص کند که اهداف وی از مجازات مجرم چیست و آن‌ها را اولویت‌بنـدی نمایـد. قاضـی بایـد مشخص کند آیا ارعاب و تهدید خود مجرم یا سایرین (بازدارنـدگی خـاص یـا عـام) هـدف اولیـه اوست یا ناتوان‌سازی یا بازپروری و اصلاح مجرم یـا سـزادهی. در اقتصـاد متعـارف و بـا توجـه بـه فرض ترجیحات کامل انسان اقتصادی[1]، فرض بـر ایـن اسـت کـه قاضـی مـی‌توانـد مـوارد فـوق را شناسایی و آن‌ها را اولویت‌بندی کند. هرچند به لحاظ هنجاری، قضات باید در مقام صـدور حکـم به هدف خود از مجازات مجرم توجه داشته باشند اما به نظر مـی‌رسـد کـه بـه لحـاظ توصـیفی و در واقعیت، قضات همواره به این شکل، عمل نمی‌کنند و این مسئله در عمل بـا دشـواری‌هـایی مواجـه است. برای مثال مشخص است که در بسیاری از مـوارد، قضـات، عمـلاً نسـبت بـه هـدف از تعیـین کیفر، توجه چندانی ندارند و در بسیاری از موارد، بـه‌سـختی مـی‌تـوان هـدف از مجـازات را تعیـین کرد. همچنین در بسیاری از موارد، باید مجموعه‌ای از اهداف را موردتوجـه قـرار داد کـه بـه دلیـل دشوار بودن اولویت‌بندی‌ها، بر پیچیدگی موضوع افزوده خواهد شـد. بـرای مثـال در اغلـب مـوارد نمی‌توان هدف اصلاح مجرم را با اهداف ارعاب و سزادهی جمع نمود؛ اما سـزادهی بـا ارعـاب یـا ناتوان‌سازی، قابلیت جمع بیشتری دارد (Hajidehabadi & Salimi, 2019: 120). ایـن مشـکلات، تعیین هدف از مجازات و مجازات بهینه را با مشکل مواجه می‌سازند.

در مرحله دوم، قاضـی بایـد وسـایل در دسـترس بـرای نیـل بـه اهـداف خـود را شناسـایی و بـه

۱- کامل بودن ترجیحات در اقتصاد متعارف یه این معنا است که انسان عقلانی قادر است سلسله‌مراتبی از خواسته‌ها و رجحان‌های خود را بیان کند که با یکدیگر قابل مقایسه هستند و برای مثال بگوید که از میان گزینه‌های«الف»، «ب» و «ج»، «الف» را بر «ب» و «ب» را بر «ج» ترجیح می‌دهد یا نسبت به آنها بی‌تفاوت است (Cooter & Ulen, 2012: 39).

پیامدهای هریک توجه کند. درواقع، هدف قاضی از مجازات، وسیله وی برای دست‌یابی به آن هدف را مشخص خواهد کرد. با توجه به هدف قاضی از مجازات مجرم، نوع و میزان مجازاتی که –در حدود قوانین– برای تحقق اهداف برمی‌گزیند ممکن است متفاوت شود. درحالی‌که در سزادهی، قاضی باید رویکرد گذشته‌محور داشته باشد و در تعیین مجازات به آسیب‌هایی که بزهکار وارد کرده است توجه نماید، در سایر اهداف، باید نگاه به آینده داشته باشد و تأثیر مجازات را بر بازدارندگی، اصلاح و ناتوان‌سازی مجرم بسنجد.

در مرحله سوم، قاضی باید پیامدهای تصمیم‌های مختلف را نسبت به یکدیگر بسنجد و از میان گزینه‌های مختلف، گزینه‌ای را انتخاب کند که بیشترین منافع و کمترین هزینه‌ها را به دنبال دارد. در این مرحله نیز قاضی با بده–بستان‌هایی[1] مواجه است که مقایسه تأثیر تصمیم‌های مختلف را دشوار می‌کند. در این مرحله، قاضی باید پیامدهای مورد انتظار تصمیم‌های مختلف را مورد ارزیابی قرار دهد و مشخص کند که منافع و هزینه‌های هر تصمیم چگونه با هم به تعادل می‌رسند و در نهایت با در نظر گرفتن تمام موارد فوق، حکم مناسب را صادر کند. برای مثال ناتوان‌سازی شخص با نگاه داشتن وی در زندان برای مدتی طولانی، هرچند ارتکاب جرم در خارج از زندان را غیرممکن می‌کند اما موجب می‌شود خانواده زندانی در این مدت از زندانی دور باشند که می‌تواند تأثیرات متعددی به لحاظ اقتصادی و اجتماعی بر اعضای خانواده وی داشته باشد.

بدیهی است که حتی با فرض تجربه کافی و عدم وجود محدودیت‌های زمانی نیز ممکن است قضات در هر یک از مراحل پیش‌گفته با نقص‌های اطلاعاتی جدی و عدم قطعیت و قابلیت پیش‌بینی پیامدهای احتمالی تصمیم‌های مختلف مواجه باشند. همیشه نمی‌توان گفت قضات، اولویت‌های ثابت و منظمی در خصوص اهداف و ابزارهای مجازات دارند و در جهت دست‌یابی به این اولویت‌ها رفتار حداکثرسازی را در پیش می‌گیرند. همین‌طور نمی‌توان گفت قضات، اطلاعات کاملی از داده‌ها و واقعیت‌های موجود دارند یا می‌توانند بدون هزینه به چنین اطلاعاتی دست یابند. با این حال برای متناسب‌سازی ابزارها و اهداف از منظر اقتصادی می‌توان سازوکارهایی را پیش‌بینی کرد تا پیشنهادهایی را به قضات ارائه دهند. در ادامه به عنوان نمونه به

1- trade-off

چند مثال درباره متناسب‌سازی مجازات حبس با هدف این مجازات از منظر اقتصادی اشاره می‌شود.

۱-۲. متناسب‌سازی مجازات حبس با اهداف آن

چنان چه هدف قاضی، بازداشتن شخص از تکرار جرم در آینده با توسل به ارعاب و تهدید به مجازات باشد باید مشخص شود چه میزان از تهدید، مانع از ارتکاب جرم در آینده خواهد شد؟ پاسخ به این پرسش را می‌توان با توجه به تحلیل اقتصادی رفتار مجرمانه از منظر اقتصاد متعارف و مبتنی بر محاسبه مطلوبیت مورد انتظار توسط مجرمان داد. در مدل مطلوبیت مورد انتظار با توجه به این‌که در شرایط عدم قطعیت، وقوع نتایج انتخاب‌ها قطعی نیست و احتمالی است، لذا افراد برای محاسبه منافع و هزینه‌ها، ارزش *مورد انتظار* را محاسبه می‌کنند. مجازات مورد انتظار نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین هزینه‌های ارتکاب جرم از حاصل‌ضرب قطعیت مجازات در شدت مجازات به دست می‌آید و فرض می‌شود که یک مجرم عقلانی، هزینه‌ها و منافع مورد انتظار حاصل از ارتکاب جرم و نیز فعالیت‌های قانونی ممکن را می‌سنجد و فقط در صورتی مرتکب جرم می‌شود که منافع مورد انتظار ناشی از فعالیت غیرقانونی، بیشتر از هزینه‌های مورد انتظار آن باشند. بنابراین قاضی باید مجازات فرد را بر اساس نقطه تعادل میان شدت و قطعیت مجازات تعیین کند. در نتیجه اگر قطعیت دستگیری و محکومیت برای جرمی خاص، پایین‌تر باشد باید شدت مجازات در حد بالاتری تعیین شود و اگر قطعیت مجازات بالاتر باشد، باید شدت آن در حد پایین‌تری تعیین شود تا سطح مجازات مورد انتظار به حد بهینه برسد. ناگفته پیدا است که در تعیین مجازات‌ها بر اساس نقطه تعادل میان شدت و قطعیت مجازات، در عمل محدودیت‌هایی برای قاضی وجود دارد. برای مثال میزان تأثیرگذاری قاضی بر قطعیت مجازات‌ها اعم از احتمال دستگیری و محکومیت زیاد نیست چراکه احتمال دستگیری در اثر عواملی غیر از صلاحدید قاضی شکل می‌گیرد مانند این‌که نیروی انتظامی تصمیم بگیرد در کدام نقطه از شهر، نیروهای گشت پلیس بیشتری را بگمارد یا این‌که تعقیب کدام جرایم برای دادستان اولویت داشته باشد که از منظر اقتصادی باید با توجه به تأثیرات کلان آن‌ها مانند قابلیت آن‌ها برای به حداقل رساندن هزینه‌های اجتماعی جرم انجام شوند. از نظر احتمال محکومیت نیز اگر قاضی، وقوع جرم را احراز کرد جز در موارد خاصی مانند صدور حکم به معافیت از کیفر و تعویق صدور حکم ناچار است حکم به محکومیت، صادر و مجازات متناسب را تعیین کند. لذا قاضی، بیشتر در خصوص تعیین شدت مجازات‌ها در حدود

قانونی و استفاده از ابزارهایی که قانون در اختیار وی گذاشته است اختیار نسبی دارد و باید شدت مجازات را بر اساس میزان قطعیت آن تعیین کند تا مجازات اعمال‌شده به عنوان یک عامل بازدارنده از تکرار جرم به کار بیاید[۱].

موارد پیش‌گفته در خصوص بازدارندگی مبتنی بر ارعاب و تهدید به مجازات از منظر اقتصادی بود اما اگر هدف قاضی، بازداشتن مجرم از ارتکاب جرم از طریق ناتوان‌سازی وی در اثر نگاه داشتن او در زندان باشد، دیگر شدت مجازات به قطعیت آن وابسته نیست بلکه به آسیب احتمالی که یک مجرم آزادشده می‌تواند به جامعه وارد کند، بستگی دارد (winter, 2008:61). برای مثال اگر قاضی مبتنی بر شواهد موجود مانند سوابق کیفری متهم تشخیص دهد که مجرم آزادشده، باعث آسیب‌هایی بیشتر از هزینه‌های ناتوان‌سازی می‌شود، میزان مطلوب مجازات، حداکثر مجازات خواهد بود و تا جایی که مقدور باشد باید وی در حبس بماند. اما اگر مشخص شود شخص زندانی، آسیبی کمتر از هزینه‌های ناتوان‌سازی وارد می‌کند، منطق اقتصادی اقتضا می‌کند که مجازات وی تا حدی که آسیب‌های وارده توسط وی، کمتر از هزینه‌های ناتوان‌سازی باشند پایین بیاید. بنابراین چنان‌چه هدف قاضی، تأثیر ناتوان‌کننده مجازات باشد، برای تعیین سطح مطلوب مجازات باید میزان حبس را بدون توجه به نقطه تعادل میان قطعیت و شدت مجازات تعیین کند؛ زیرا آنچه که در ناتوان‌سازی مجرم موضوعیت دارد، آسیب‌های مورد انتظار از اقدامات مجرمانه شخص در آینده است و تا زمانی که آسیب‌های مورد انتظار از اقدامات مجرمانه شخص

۱- در این خصوص به نظر می‌رسد درباره چند عنوان اتهامی دارای بیشترین فراوانی بتوان پروژه‌ای را تعریف کرد تا قضات رسیدگی‌کننده به این عناوین اتهامی، از متهمان در خصوص ادراک آنان از قطعیت و شدت مجازات‌ها پرسش کنند. برای مثال این‌که آیا احتمال می‌دادید دستگیری شوید (چند درصد فکر می‌کردید دستگیر شوید)؟ آیا فکر می‌کردید حکم به محکومیت شما صادر شود (چند درصد)؟ فکر می‌کردید چه مجازاتی در صورت محکومیت در انتظار شما باشد؟ در زمان ارتکاب جرم، نگران چه چیزهایی بودید؟ و ... تا به‌این‌ترتیب، میانگینی از قطعیت و شدت مجازات مورد انتظار در خصوص جرایم دارای بیشترین فراوانی به تفکیک افرادی که برای اولین بار مرتکب جرم شده‌اند و افرادی که مکرراً دست به ارتکاب جرایم می‌زنند به دست آورد تا بتوان در سیاست‌گذاری‌های مربوط به بازدارندگی عام و خاص و نیز در تعیین مجازات‌ها از آن‌ها استفاده کرد (برای مثال می‌توان پاسخ‌های متهمان درباره ادراک آنها از شدت و قطعیت مجازات را در یک پایگاه داده، ثبت و در اختیار قضات قرار داد تا شدت مجازات‌ها را بر اساس ادراک مجرمان از قطعیت مجازات‌ها کم یا زیاد کنند). بدیهی است که در برخی موارد، ممکن است مجرمان با ارائه پاسخ‌های نادرست در صحت نتیجه نهایی، خلل ایجاد کنند و از این حیث ضرورت دارد که ارزیابی‌های علمی برای طراحی سؤالات مناسب و راستی‌آزمایی پاسخ‌ها انجام شود.

مجرم در آینده از هزینه‌های ناتوان‌سازی بیشتر باشد، شدت مجازات باید تا حد ممکن به میزان بیشتری تعیین شود و فرد برای مدت طولانی‌تری در زندان بماند. برای مثال اگر بتوان گفت شخصی که در حال مستی، دیگری را به قتل رسانده است، در آینده هرگز دچار مستی نمی‌شود و ممکن نیست شخص دیگری را به قتل برساند، هزینه‌های ناتوان‌سازی وی با نگاه داشتن او در زندان، بیش از آسیب مورد انتظار در آینده می‌شود. لذا اگر حبس، هیچ تأثیر بازدارنده‌ای نداشته باشد و هدف سزادهی نیز مدنظر قاضی نباشد، باید گفت قاتلی که در اثر مستی به کلی مسلوب‌الاختیار بوده است نباید به زندان برود زیرا برای ناتوان‌سازی مجرمی که محتمل نیست در آینده مرتکب جرم شود، نباید هزینه کرد. در این صورت قاضی باید با استفاده از اختیارات قانونی، مجازات حبس تعزیری مذکور در ماده ۳۰۷ قانون مجازات اسلامی را به صورت حداقلی تعیین کند. در این خصوص می‌توان ایجاد پایگاه داده‌ای را حداقل برای ثبت آسیب‌های *مالی* وارده از سوی مرتکب (صرف‌نظر از سایر هزینه‌های جرم) در دفعات پیشین ارتکاب جرم و محاسبه میانگین آن‌ها به منظور سنجش آسیب‌های موردانتظار از اقدامات شخص در آینده از یک سو و نیز محاسبه میزان هزینه‌های نگهداری مجرم در زندان از سوی دیگر، برای مشخص کردن بهینه بودن یا نبودن ناتوان‌سازی مجرم از طریق حبس وی را پیشنهاد داد[1].

۲.حداکثرسازی مطلوبیت مورد انتظار

مفهوم دیگر نظریه انتخاب عقلانی و غالب‌ترین مفهوم در اقتصاد خرد جدید، نظریه مطلوبیت مورد انتظار است. مبنای نظریه مطلوبیت مورد انتظار این است که تصمیم‌گیرنده در شرایط عدم قطعیت، یک تحلیل هزینه فایده صریح یا ضمنی از گزینه‌های رقیب انجام می‌دهد و شیوه بهینه دست‌یابی به اهدافش را با توجه به محدودیت‌های بیرونی انتخاب می‌کند. منظور از شیوه بهینه، شیوه‌ای است که منافع مورد انتظار را حداکثر و هزینه‌های مورد انتظار را حداقل می‌کند

۱- به نظر می‌رسد طراحی و ثبت پایگاه‌های داده فوق‌الذکر را -که در پاورقی پیشین در خصوص تهدید به مجازات و در این قسمت در خصوص ناتوان‌سازی به آنها اشاره شد- می‌توان در قالب «دستیار هوشمند قضایی» که در سند تحول قضایی ذکر گردیده است پیگیری کرد تا به قاضی در تعیین مجازات‌ها کمک کنند.

(Korobkin & Ulen, op.cit: 1062). همین معنا در انتخاب شغل قضاوت نیز قابل تطبیق است. بر این اساس، یک تصمیم‌گیرنده عقلانی در صورتی شغل قضاوت را انتخاب می‌کند که منافع انتظاری آن از هزینه‌های انتظاری آن و نیز از منافع سایر مشاغلی که وی می‌توانست انتخاب کند، بیشتر باشد. بدیهی است که نوع نگرش افراد نسبت به ریسک نیز می‌تواند بر این انتخاب اثرگذار باشد. برای مثال، شخصی که ریسک‌گریز باشد احتمالاً حقوق و منافع ثابت ولی کمتر در شغل قضاوت را بر منافع زیاد اما احتمالی وکالت ترجیح می‌دهد اما افراد ریسک‌پذیر احتمالاً منافع احتمالی زیاد حاصل از برعهده گرفتن یک پرونده پر سود را بر حقوق ثابت قضاوت، ترجیح خواهند داد.

نظریه انتخاب عقلانی بیان می‌کند که قضات به دنبال حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری هستند و تابع مطلوبیت قضات نشان می‌دهد که آنها چگونه درباره پرونده‌ها تصمیم می‌گیرند و در معنای گسترده‌تر چگونه کار قضایی خود را انجام می‌دهند که محدود به چگونگی صدور رأی در پرونده‌ها نیست.

تابع مطلوبیت قضات شامل منافعی مانند اوقات فراغت، پرستیژ، اعتبار و شهرت و نیز هزینه‌هایی مانند آموزش‌های لازم برای قاضی شدن و تلاش‌های کاری می‌شود. نظریه انتخاب عقلانی در این معنا مبتنی بر این فرض است که قضات، بده-بستانی میان ترجیحات برای فراغت یا به عبارت دیگر تلاش نکردن و ترجیحاتی مانند اعتبار، شهرت، پرستیژ و نقض نشدن آرا دارند (Deyneli & Mascini, 2020: 3). به این ترتیب، عناصر تابع مطلوبیت با کمیت و کیفیت آرای صادره در ارتباط هستند. منظور از کمیت، تعداد پرونده‌های ورودی است که حل‌وفصل می‌شوند و منظور از کیفیت، نحوه عرضه خروجی‌ها است (Falavigna et.al., 2015: 2). تابع مطلوبیت قضات و توضیح رفتار و تصمیم‌گیری‌های قضایی عقلانی در این معنا را می‌توان به شرح زیر بیان کرد (Epstein et al., 2013:48):

$$U = U(S(tj), EXT\ (tj, tnj), L(tl), W, Y(tnj), Z)$$

۲-۱. عناصر تابع مطلوبیت قضات

در تابع فوق‌الذکر، S میزان رضایت از شغل را نشان می‌دهد و انتظار می‌رود که تابع مثبتی از ساعاتی باشد که قاضی به کار قضایی اختصاص می‌دهد. S، دربردارنده رضایت درونی ناشی از

این احساس است که شخص، کار خوبی انجام می‌دهد و نیز چشم‌انداز وی از ارتقا در شغل قضایی[1] و ابعاد اجتماعی قاضی بودن که هم می‌تواند مطلوبیت را افزایش دهد و هم از آن بکاهد. روابط کاری سازنده با همکاران قضایی، منشی و کارکنان شعبه و وکلا به مطلوبیت می‌افزاید و خصومت که عموماً با همکاران قضایی و غالباً درنتیجه عدم موافقت با آنان واقع می‌شود مطلوبیت را کاهش می‌دهد [illegible]).پازنر، روابط قاضی با سایر قضات و به ویژه با همکاران در یک دادگاه را ذیل مفهوم اعتبار[2] به عنوان یکی از عناصر مهم تابع مطلوبیت معرفی و بیان می‌کند که اعتبار، تابعی از میزان تلاش قاضی است اما تلاش حداقلی. تلاش بیش از حد قاضی به ویژه زمانی که منجر به خروجی‌های بیشتر شود ممکن است سبب نگاه منفی همکاران قاضی به وی شود (posner, 1993:11) و رضایت درونی وی را کاهش دهد. یکی دیگر از عناصر سازنده رضایت برای قضاتی که به نوشتن کتاب و مقاله علاقه‌مند هستند، لذت ذاتی است که در نوشتن وجود دارد و لذت ناشی از نشان دادن قدرت استدلال و تحلیل که البته در تمام قضات وجود ندارد.

[illegible] در تابع مطلوبیت، رضایت بیرونی ناشی از قاضی بودن است که شامل پرستیژ، قدرت، تأثیرگذاری و شهرت می‌شود و ارتباط مثبت با زمانی دارد که به فعالیت‌های قضایی و غیرقضایی اختصاص داده می‌شود. از نظر پازنر، پرستیژ، ارتباط منفی با تعداد قضات دارد. یعنی هرچه تعداد قضات به صورت قابل توجهی افزایش یابد یا عنوان «قاضی» بر افراد بیشتری اطلاق شود، این پرستیژ کاهش می‌یابد (ibid:13). به عبارت دیگر، می‌توان گفت پرستیژ، یکی از کالاهای

۱- در این خصوص، دستورالعمل ترفیع دارندگان پایه قضایی مصوب ۱۳۹۸/۱۲/۲۵ رئیس قوه قضاییه وقت، قابل توجه است. بر اساس این دستورالعمل، شرط لازم برای ترفیع، داشتن سنوات خدمت و مدت‌های پیش‌بینی‌شده توقف است. بر اساس مواد ۸ و ۹ دستورالعمل مذکور، ترفیع قضاتی که شروع خدمت آنها در مرکز با پایه ۴ بوده به پایه ۵، پس از ۲ سال توقف و برای پایه‌های بعدی، پس از ۳ سال توقف در پایه قبلی است و ترفیع قضاتی که شروع خدمت آنها خارج از مرکز با پایه ۵ بوده به پایه ۶، پس از ۴ سال توقف و برای پایه‌های بعدی، پس از ۳ سال توقف در پایه قبلی است. هرچند بر اساس دستورالعمل، شعب دادگاه عالی انتظامی قضات مکلفند پس از احراز کفایت سنوات خدمت، با مطالبه حداقل ۲ پرونده از عملکرد ۲ سال آخر خدمت قضات، با لحاظ میزان پیشرفت علمی و عملی قضات، نحوه دادرسی و کیفیت آرا و دیگر تصمیمات قضایی، راجع به تصویب یا رد درخواست ترفیع اتخاذ تصمیم کنند اما به نظر می‌رسد بتوان برای افزایش انگیزه قضات در رسیدگی‌های قضایی، به شرط سنوات خدمت در صورت احراز سایر شرایط ترفیع با اغماض بیشتری توجه کرد. زیرا اگر قرار باشد تلاش بیشتر قضات برای بهبود کیفیت و کمیت رسیدگی‌ها در چشم‌انداز آنها از ارتقای شغلی، تأثیر چندانی نداشته باشد و داشتن حداقل سنوات خدمت ضروری باشد، عنصر ارتقای شغلی در تابع مطلوبیت قضات، کم اهمیت می‌شود.

2- reputation

موقعیتی[1] در اقتصاد به حساب می‌آید. کالاهای موقعیتی به کالاهایی گفته می‌شود که ارزشمندی آنها به خاطر عرضه محدود و جایگاه نسبتاً بالای آنها در جامعه است. لذا ارزش این کالاها با افزایش تعداد افرادی که آنها را مصرف می‌کنند، کاهش می‌یابد. در خصوص شغل قضاوت نیز افزایش استخدام قضات به میزان زیاد هرچند گاهی به دلیل برخی از مشکلات نظام قضایی اجتناب‌ناپذیر است اما می‌تواند سبب کاهش یکی از عناصر تابع مطلوبیت قضات یعنی پرستیژ شود. این عنصر در ذات شغل قضاوت وجود دارد و میزان تلاش قاضی آن را افزایش نخواهد داد زیرا وابسته به جایگاه بالای شغل قضاوت در جامعه، صرف‌نظر از عملکرد هر قاضی به طور جداگانه است.

L به معنای فراغت است، W میزان دستمزد قاضی است و Y(tnj) سایر درآمدهای قاضی است که با ساعاتی که وی کار غیرقضایی انجام می‌دهد مرتبط است. Z نیز تأثیر ترکیبی تمام متغیرهای دیگر است ازجمله هزینه افزایش احتمال ارتقا به سطوح بالاتر قضایی (Epstein et al., op.cit:48).

نحوه رفتار و تصمیم‌گیری‌های قاضی به گونه‌ای است که عناصر فوق در تابع مطلوبیت وی با توجه به قید زمانی حداکثرسازی شود. به عبارت دیگر، قاضی تلاش می‌کند مطلوبیت خود را با توجه به محدودیت زمانی (T = tj + tnj + tl) حداکثرسازی کند. T، ساعات کلی در اختیار وی (یعنی ۲۴ ساعت در هر روز) را نشان می‌دهد. tj ، ساعاتی است که قاضی به فعالیت قضایی اختصاص می‌دهد. Tnj، ساعاتی است که به کار غیرقضایی اختصاص می‌دهد (ibid) مانند نوشتن کتاب، سخنرانی و تدریس. tl نیز زمان فراغت را نشان می‌دهد یعنی زمانی که نه کار قضایی و نه کار غیرقضایی انجام می‌دهد.

جستجوی زمان فراغت[2] یک عامل مهم در کار قضایی است (posner, op.cit:16) و می‌تواند بر بسیاری از رفتارهای قاضی اثرگذار باشد. برای مثال در تصمیم‌گیری‌های با تعدد قضات در صورتی که یکی از قضات، موضعی قوی در خصوص یک پرونده اتخاذ کند، ممکن است سایر قضات به ویژه زمانی که علاقه و تخصص لازم در خصوص موضوع را نداشته باشند به منظور

1- Positional goods
2- Leisure-seeking

اجتناب از صرف تلاش و زمان بیشتر برای تحقیق درباره موضوع، از نظر قاضی مذکور تبعیت کنند تا زمان فراغت آنها افزایش یابد. همچنین در خصوص نگارش آرا، جستجوی فراغت بیشتر سبب می‌شود قاضی برخی شاخص‌ها و ساختاری که برای یک رأی متقن متصور است اعم از توصیف دقیق رفتارها، خواسته خواهان یا شکایت شاکی، ایرادات و دلایل طرفین، ارزیابی ادله، دفاعیات و مستندات طرفین، تطبیق رفتارها با اعمال یا وقایع حقوقی و عناوین اتهامی و مواردی از این دست را به صورت دقیق در رأی ذکر نکند. بر این اساس، قضات در جستجوی زمان فراغت و استراحت هستند و در عین حال نمی‌خواهند پرستیژ و اعتبارشان با صدور احکامِ کمتر از حد مورد انتظار از آنها یا تأخیر در صدور احکام یا انباشته شدن پرونده‌های رسیدگی‌نشده، مورد خدشه واقع شود و این امر در قالب نوعی بده-بستان، میان عناصر تابع مطلوبیت قابل ذکر است.

۲-۲. بده-بستان میان عناصر تابع مطلوبیت

هرچند غالبا گفته می‌شود که تعداد ناکافی قضات، علت ناکارایی دادگاه‌ها است که خود را در قالب تاخیر در رسیدگی‌ها نشان می‌دهد و بسیاری از اصلاحات سیاستی برای جبران ضعف عملکرد دادگاه‌ها به دنبال این هستند که تعداد قضات را افزایش دهند (Dimitrova-Grajzl et.al., 2010: 1)، اما پیش‌بینی نظریه انتخاب عقلانی این است که بهره‌وری قضات با افزایش حجم کاری، افزایش می‌یابد زیرا قضات، اعتبار خود را با انباشته شدن کارهای انجام‌نشده به مخاطره نمی‌اندازند (Deyneli & Mascini, 2020:3). نظریه انتخاب عقلانی بر این فرض مبتنی است که بده-بستان قضات میان ترجیحات خود برای فراغت یا به عبارت دیگر، بیزاری از تلاش[1] و ترجیحات دیگر مانند اعتبار است. به عبارت دیگر، با توجه به این که قضات به اعتبار خود اهمیت می‌دهند و انباشت زیاد پرونده‌ها سبب به خطر افتادن اعتبار آنها می‌شود، سعی می‌کنند به تعداد معقولی از پرونده‌ها در ماه رسیدگی کنند و زمان کمتری را به فراغت بگذرانند. لذا در صورت استخدام قضات جدید و کاهش حجم کاری قضاتی که از قبل در دستگاه قضا مشغول به کار بوده اند، قضات سابق به همان تعداد پرونده که قبل از استخدام قضات جدید رسیدگی

1- effort aversion

می‌کردند، رسیدگی نکرده و تعداد پرونده‌های مورد رسیدگی توسط آنها کاهش می‌یابد. در نتیجه افزایش استخدام قضات جدید لزوماً مساوی با افزایش متناسب با آن در مجموع خروجی‌ها نخواهد بود.

برای مثال اگر هر قاضی دادگاه کیفری دو باید روزانه به ۷ پرونده رسیدگی کند، استخدام قضات بیشتر سبب می‌شود برای مثال، تعداد پرونده‌هایی که قاضی باید روزانه به آنها رسیدگی کند به ۶ مورد کاهش یابد. به این ترتیب، قاضی قبلی که پیش از استخدام قاضی جدید به صورت میانگین به ۶ پرونده رسیدگی می‌کرد، اکنون به صورت میانگین به ۵ پرونده رسیدگی می‌کند و زمانی را که برای رسیدگی به آن یک پرونده اختصاص می‌داد اکنون به استراحت و فراغت می‌گذراند[۱]. این فرض در پژوهش‌های متعدد مورد آزمون قرار گرفته است. برای مثال، در پژوهشی در سال ۲۰۰۴، این نتیجه به دست آمد که قضات تازه استخدام‌شده، بهره‌وری قضات فعلی را -که با تعداد پرونده‌های مختومه اندازه‌گیری می‌شود- کاهش می‌دهند. افزایش استخدام قضات جدید، حجم کاری کلی را کاهش می‌دهد و به این وسیله، سبب می‌شود قضات فعلی، مدت زمانی را که به فعالیت‌های قضایی اختصاص می‌دهند کاهش دهند و این زمان اضافه را به فراغت بگذرانند. طبیعتاً قضاتی که به تازگی استخدام شده‌اند خروجی دادگاه‌ها را افزایش می‌دهند اما این افزایش احتمالاً به صورت جزئی و یا حتی کلی با کاهش خروجی قضات فعلی جبران می‌شود (Beenstock & Haitovsky, 2004: 352). نتایج پژوهشی دیگر نشان داد که افزایش ۱۰ درصدی حجم کاری هر قاضی با ۵ درصد بهره‌وری بیشتر همراه است؛ زیرا زمانی که حجم پرونده‌هایی که قاضی باید به آنها رسیدگی کند افزایش می‌یابد، قاضی تابع مطلوبیت خود را به این شکل اصلاح می‌کند که سخت‌تر کار کند تا اعتبارش (به واسطه تأخیر در رسیدگی‌ها) خدشه‌دار نشود (Deyneli & Mascini, op.cit: 12). لذا می‌توان گفت قاضی، زمان فراغت و استراحت خود را قربانی اعتبارش می‌کند.

علیرغم شناسایی ارتباط مستقیم میان فشار کاری و بهره‌وری قضات (به معنای تعداد پرونده‌های

۱- البته بر اساس نظر دیگری که در ادامه به آن اشاره می‌شود می‌توان گفت کاهش رسیدگی به پرونده‌ها سبب نمی‌شود قاضی زمان اضافه را به فراغت و استراحت بپردازد بلکه این احتمال نیز وجود دارد که کاهش پرونده‌ها بر کیفیت رسیدگی‌ها و احتمال نقض آرای صادره نیز مؤثر باشد.

مختومه)، پژوهش‌ها درباره ارتباط میان تعداد قضات و تعداد پرونده‌های مختومه به نتایج متفاوتی رسیده‌اند. برای مثال نتایج یک پژوهش نشان داد ۱۰ درصد افزایش در تعداد قضات با ۵ درصد افزایش در پرونده‌های مختومه همراه است (Deyneli & Mascini, op.cit: 11)؛ اما در پژوهشی دیگر، این نتیجه به‌دست آمد که تعداد پرونده‌های مختومه با تعداد قضات هم‌بستگی ندارد (Beenstock, & Haitovsky, op.cit:367).

این یافته‌ها نشان می‌دهند که افزایش میزان استخدام قضات جدید همراه با افزایش تقاضا برای خدمات حقوقی لزوماً یک سیاست بهینه نخواهد بود. لذا می‌توان به منظور افزایش پرونده‌های خروجی دادگاه‌ها، به جای استخدام قضات بیشتر، بهره‌وری قضات فعلی را افزایش داد (Dimitrova-Grajzl et.al, 2016:29) برای مثال از طریق افزایش پرداختی‌های مربوط به بهره‌وری و افزایش نظارت بر قضات.

نکته قابل توجه آن است که نتایج پیش‌گفته با این پیش‌فرض همراه است که تمامی پرونده‌های ورودی به مجتمع‌های قضایی برای رسیدگی به قضات شعب ارجاع می‌شوند و قضات نیز از نهایت ظرفیت خود برای صدور آرا استفاده می‌کنند. اما در فرضی که پرونده‌ها بلاارجاع باقی می‌مانند باید استخدام قضات جدید ادامه یابد تا زمانی که پرونده‌های ورودی به مجتمع‌ها بلاارجاع نمانند. لذا می‌توان میان ورودی‌های دستگاه قضا و خروجی‌های آن ارتباط برقرار کرد و نکته اساسی، در تعیین تعداد قضات استخدام‌شده است. از یک سو، اگر قضات زیادی استخدام شوند از تمام ظرفیت قضات استفاده نمی‌شود و هزینه‌های غیرضروری به دستگاه قضایی تحمیل خواهد شد. زمانی که حجم کاری قضات بیشتر باشد، آنها نه‌تنها ساعات طولانی‌تری را به کار قضاوت می‌پردازند بلکه در این ساعات، سخت‌تر نیز کار می‌کنند به‌ویژه زمانی که با کار بیشتر، حقوق بالاتری نیز دریافت کنند. از سوی دیگر، اگر قضات کمی استخدام شوند، تعداد پرونده‌های در انتظار رسیدگی مرتباً افزایش می‌یابند، زیرا تقاضا (برای خدمات حقوقی) از عرضه پیشی می‌گیرد. در این صورت، تأخیر در رسیدگی‌ها افزایش می‌یابد (Beenstock & Haitovsky, op,cit:353).

نکته‌ای که نباید مورد غفلت قرار گیرد این است که هرچند به لحاظ کمیت آرای صادره، پیش‌بینی‌های نظریه انتخاب عقلانی مبنی بر این که کاهش حجم کاری قاضی باعث کاهش تعداد پرونده‌های رسیدگی‌شده توسط وی می‌شود، در بسیاری از مطالعات به تأیید رسیده است اما باید توجه داشت که کاهش فشار کاری قضات ممکن است بتواند سبب بهبود کیفیت آرای قضایی

شود؛ به عبارت دیگر، هرچند می‌توان گفت که قاضی برای به خطر نیفتادن اعتبار خود در اثر تأخیر در رسیدگی‌ها، از زمان فراغت و استراحت خود می‌کاهد و به رسیدگی می‌پردازد و فراغت خود را قربانی اعتبار خود می‌کند؛ اما این فرض هم قابل طرح است که با افزایش حجم کاری، قاضی، کیفیت آرا را قربانی کمیت می‌کند. در این صورت، باید گفت کاهش حجم کاری با استخدام قضات بیشترمی‌تواند کیفیت آرای صادره را افزایش دهد زیرا قاضی، منابع بیشتری را برای حل هر پرونده اختصاص می‌دهد. برای مثال جلسات بیشتری را به استماع سخنان طرفین دعوا اختصاص می‌دهد، از ادله پیچیده‌تری بهره می‌برد، بیشتر احتمال دارد که برای استماع شهادت، شهود را احضار کند، رأی خود را با دقت و تفصیل بیشتری به نگارش در می‌آورد و بیشتر به صورت ماهوی در پرونده‌ها ورود می‌کند (Engel &. Weinshall, 2020:724).

حجم کاری زیاد قضات همچنین می‌تواند سبب وقوع پدیده‌ای به نام خستگی تصمیم[1] شود. خستگی تصمیم به معنای کاهش کیفیت تصمیم‌های اتخاذشده، پس از مجموعه‌ای از تصمیم‌گیری‌ها است. خستگی تصمیم به این علت اتفاق می‌افتد که تفکر با استفاده از سیستم عقلانی به منابع ذهنی بیشتری نیاز دارد و افراد پس از گذشت مدت زمانی طولانی استفاده از سیستم عقلانی معمولاً به استفاده از سیستم شهودی (و قواعد اکتشافی) روی می‌آورند که به منابع ذهنی کمتری نیاز دارد (Hirshleifer et al., 2018: 3)[2]. در واقع از آنجا که تصمیم‌گیری با استفاده از تفکر منطقی و عقلانی به منابع ذهنی بیشتر و استفاده از سیستم شهودی به منابع ذهنی کمتری نیاز دارد، ذهن پس از مدتی استفاده از سیستم منطقی به صورت ناخودگاه به تصمیم‌گیری با استفاده از سیستم شهودی روی می‌آورد. شغل قضاوت با توجه به ماهیت آن، نیازمند تصمیم‌گیری و انتخاب‌های متعدد است و این امر می‌تواند خستگی تصمیم و به تبع آن، استفاده بیشتر از سیستم شهودی و قواعد اکتشافی را به دنبال داشته باشد. راهکارهای مختلفی برای بهبود عملکرد اجرایی و غلبه بر خستگی ذهنی پیشنهاد شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به تماشای

1- Decision fatique

۲- در خصوص تصمیم‌گیری عقلانی و شهودی ر.ک:

بهره‌مند، حمید، ساکیانی، زهرا (۱۴۰۰)، تصمیم‌گیری مجرمان از منظر اقتصاد رفتاری و دلالت‌های آن در سیاست‌گذاری کیفری، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۵ شماره ۱۱۵، ص ۲۲.

مناظر طبیعی، استراحت کوتاه، تجربه حالات مثبت و افزایش سطح گلوکوز بدن اشاره کرد (Danzinger et. al, 2011: 6889). به عنوان یک مثال از پژوهش‌های تجربی در این زمینه که با مشارکت قضات انجام شده است، می‌توان به موردی اشاره کرد که در آن در کار روزانه قضات، دو وقفه ایجاد می‌شد و میان‌وعده صبحگاهی و عصرانه به قضات داده می‌شد. زمان شروع استراحت صبحگاهی بین ساعت ۹:۴۹ و ۱۰:۲۷ و میان‌وعده شامل یک ساندویچ و میوه بود و به صورت میانگین ۳۸.۴۸ دقیق به طول می‌کشید. زمان شروع وقفه عصرانه بین ساعت ۱۲:۴۶ و ۲:۱۰ ظهر بود و به طور متوسط ۵۷.۳۷ دقیقه طول می‌کشید. بیشترین مواردی که قضات باید در خصوص آنها تصمیم‌گیری می‌کردند (۷۸.۲ ٪) مربوط به درخواست‌های عفو و آزادی مشروط و مابقی شامل درخواست‌های متقاضیان برای تغییر شرایط آزادی مشروط (برای مثال حذف دستگاه ردیابی) یا درخواست برای تغییر شرایط زندان (مانند تقاضا برای جابه‌جایی زندان) بود. نتایج پژوهش نشان داد احتمال این که قاضی، تصمیمی به نفع زندانی اتخاذ کند در ابتدای شروع به کار در روز یا بعد از وقفه‌های استراحت و صرف میان‌وعده، بیشتر از پرونده‌هایی بود که بعداً رسیدگی می‌شد. احتمال صدور حکم به نفع زندانی در ابتدای هر زمان استراحت ۶۵ درصد بود و به تدریج تا نزدیک به صفر کاهش می‌یافت (ibid: 6890). توضیح این نتیجه آن بود که خستگی تصمیم سبب می‌شود انتخاب قضات به صورت خودکار به سمت پاسخ پیش‌فرض یعنی نگاه داشتن افراد در زندان یا عدم تغییر شرایط زندانی متمایل شود. به عبارت دیگر، از آنجایی که خستگی تصمیم باعث می‌شود افراد از سیستم تفکر شهودی و اکتشافی بیشتر استفاده کنند و اتکای آنها بر سیستم منطقی کاهش یابد لذا به سمت سوگیری حفظ وضعیت موجود[1] متمایل می‌شوند. سوگیری حفظ وضعیت موجود بیان می‌کند که افراد در انتخاب از میان گزینه‌های مختلف، به سمت گزینه‌ای که وضعیت موجود را حفظ می‌کند، سوگیری دارند (Samuelson & Zeckhauser, 1988: 47)[2].

در خصوص ارتباط میان کاهش تعداد رسیدگی‌ها و کیفیت رسیدگی‌ها هرچند به صورت

---

1 status qou bias

۲- برای مشاهده مثال‌هایی از قواعد اکتشافی و سوگیری‌های شناختی در تصمیم‌گیری قضایی ر.ک:

ساکیانی، زهرا، واعظی، سیدعباس (۱۴۰۱)، اثرسنجی سوگیری‌های شناختی بر کیفیت عدالت در تصمیم‌گیری قضات دادگاه‌های کیفری، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۶ شماره ۱۱۹، ۲۴۷-۲۷۱.

کلی نمی‌توان گفت که افزایش تعداد رسیدگی‌ها سبب کاهش کیفیت رسیدگی و نقض بیشتر آرا در مراحل بالاتر رسیدگی خواهد شد و نتایج برخی مطالعات تجربی نشان می‌دهند که خروجی بیشتر دادگاه‌ها و نقض کمتر آرا قابل جمع هستند (Rosales-López, 2008: 244)، اما به نظر می‌رسد یکی از آثار کاهش حجم پرونده‌های مورد رسیدگی توسط قضات می‌تواند با مدیریت زمان فراغت قضات، نمایان و از طریق کاهش اتکا به سیستم شهودی با استفاده از قرار دادن زمان‌های کوتاه استراحت و ارائه میان‌وعده‌های غذایی مناسب، سبب افزایش عدالت قضایی گردد.

با توجه به آنچه که ذکر شد مشخص می‌شود که استخدام قضات جدید از ابعاد مختلفی بر رفتار قضات تأثیرگذار است. از یک سو، اگر با استخدام قضات جدید، فشار کاری قضات کاهش یابد افراد بیشتری تمایل دارند با دستمزد کمتر وارد قضاوت شوند. اما از سوی دیگر، با توجه به افزایش زمان فراغت قضات لازم است برای رسیدگی به پرونده‌ها قضات بیشتری استخدام شوند که مستلزم اختصاص هزینه‌های بیشتر است (posner,ibid:8)؛ ضمن اینکه کاهش فشار کاری، سبب کاهش بهره‌وری و تعداد پرونده‌های مختومه توسط هر قاضی نیز می‌شود. افزایش استخدام قضات همچنین می‌تواند سبب کاهش پرستیژ قضاوت به عنوان یک کالای موقعیتی شود و رغبت افراد برای ورود به آن را کاهش دهد اما از سوی دیگر با کاهش حجم کاری آنها می‌تواند سبب افزایش کیفیت رسیدگی‌ها و عدالت قضایی شود. مواردی که باید در سیاست‌گذاری‌ها به آنها توجه کرد.

۳. حداکثرسازی ثروت[1]

در این مفهوم از انتخاب عقلانی –که می‌توان آن را مضیق‌ترین مفهوم انتخاب عقلانی دانست– گفته می‌شود که افراد تلاش می‌کنند رفاه مالی یا وضعیت پولی خود را حداکثرسازی کنند. یعنی کنشگران اقتصادی نه‌تنها به دنبال نفع شخصی خود هستند بلکه نفع شخصی در حداکثرسازی ثروت خلاصه می‌شود. ادبیات موجود در تحلیل اقتصادی حقوق در زمینه سازمان‌های تجاری

1 wealth maximization

مبتنی بر این فرض است که بنگاه‌های تجاری، خواهان بیشینه‌سازی سود خود هستند. در زمینه رفتارها و تصمیم‌گیری‌های فردی نیز بسیاری از محققان این فرض را پذیرفته‌اند که افراد در مقام تصمیم‌گیری و انتخاب میان گزینه‌ها بر اساس حداکثرسازی ثروت عمل می‌کنند به‌خصوص زمانی که پای پول در میان باشد (Korobkin & Ulen, op.cit: 1066).

به نظر می‌رسد این معنا از نظریه انتخاب عقلانی در حال حاضر در توصیف و تبیین تصمیم‌گیری‌های قضات چندان به کار نمی‌آید. زیرا علی‌القاعده، حقوق دریافتی قضات ثابت است و کیفیت یا کمیت تصمیم‌های قضات، تأثیر چندانی بر حقوق دریافتی آنان ندارد. هرچند در بعضی دستورالعمل‌های صادره از سوی رؤسای وقت قوه قضاییه به این موضوع توجه شده است اما موارد موجود به گونه‌ای نیست که انگیزه‌های بیرونی لازم را برای بهبود عملکرد قضات ایجاد کند که در ادامه بر برخی از آنها اشاره می‌شود.

بر اساس دستورالعمل «سنجش بهره‌وری و پرداخت فوق‌العاده اضافه کار کارکنان واحدهای قضایی استان‌ها»[1] که شامل کلیه قضات و کارمندان رسمی، پیمانی و قراردادی شاغل در واحدهای قضایی استان‌ها و قضات، اعضا و کارمندان شعب شوراهای حل اختلاف می‌گردد، شاخص‌های سنجش بهره‌وری و محاسبه فوق‌العاده اضافه‌کار عبارتند از رسیدگی به پرونده‌ها، کارآمدی قضایی، شایستگی رفتاری و شغلی و استفاده مؤثر از فناوری‌های نوین.

شاخص رسیدگی به پرونده‌ها بر اساس ماده ۴ دستورالعمل بر مبنای مختومه کردن پرونده‌ها، کاهش و نگهداشت سطح موجودی شعبه، نوع پرونده، رأی یا تصمیم قضایی و نحوه رسیدگی ارزیابی می‌شود. کارآمدی قضایی نیز مربوط به کیفیت رسیدگی و اقدامات هم‌سو با سیاست‌های کلی قضایی است و بر اساس مواردی همچون اتقان رأی، رسیدگی در زمان متعارف، صلح و سازش و استفاده از نهادهای ارفاقی و کیفیت پرونده‌ها تعیین می‌شود. در این دستورالعمل، کارآمدی که امری کیفی است با معیارهایی که برای سنجش هریک از این موارد، پیش‌بینی شده است، به امری کمّی مبدل شده است. برای مثال اتقان آرا با نسبت آرای حضوری قطعی‌شده به دلیل عدم اعتراض به کل آرای قابل اعتراض، نسبت آرای تأییدشده به کل آرای

---

۱ دستورالعمل ابلاغی ریاست قوه قضاییه وقت به شماره ۹۰۰۰/۱۲۴۸۴۱/۱۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۰۸/۰۷.

تجدیدنظرخواهی‌شده، نسبت پرونده‌های ورود مجدد به کل پرونده‌ها و نسبت آرای تصحیحی به کل آرا سنجیده می‌شود. اما در خصوص دو شاخص دیگر سنجش بهره‌وری یعنی سنجش شایستگی رفتاری و شغلی و استفاده مؤثر از فناوری‌های نوین، معیارها کمّی‌سازی نشده‌اند.

نکته قابل توجه این است که علی‌رغم تعیین شاخص‌هایی برای سنجش بهره‌وری و پرداخت فوق‌العاده اضافه‌کار، بر اساس ماده ۲۳ دستورالعمل مذکور، سقف پرداخت فوق‌العاده مذکور برای قضات، ۳۰.۰۰۰.۰۰۰ ریال و کارمندان ۱۵.۰۰۰.۰۰۰ ریال است و با توجه به این که بر اساس ماده ۱۸ دستورالعمل، پرداخت فوق‌العاده اضافه‌کار هر ۳ ماه یک‌بار صورت می‌گیرد، سقف مبلغ بهره‌وری پرداختی به قضات برای هر ماه، نهایتاً ۱ میلیون تومان و برای کارمندان ۵۰۰ هزار تومان است. بدیهی است که قاضی در چنین شرایطی، در یک محاسبه عقلانی، هزینه‌های رسیدگی مطلوب به پرونده‌ها به لحاظ کمی یا کیفی از جمله صرف تلاش زیاد و اختصاص مدت زمان لازم و کافی برای تصمیم‌گیری را بیش از این منفعت یک میلیون تومانی برآورد می‌کند و انگیزه کافی برای افزایش تعداد و بهبود کیفیت رسیدگی‌ها را نخواهد داشت[1].

همچنین در دستورالعمل «ارزیابی اتقان آرای قضایی» مصوب ۱۳۹۹/۱۰/۲۲ می‌توان بارقه‌هایی از انگیزه‌بخشی به قضات به واسطه حداکثرسازی ثروت را مشاهده کرد. بر اساس ماده ۱۹ دستورالعمل فوق، نمره اتقان آراء دوره یک‌ساله قاضی در کارنامه قضایی وی برابر ضوابط دستورالعمل تنظیم کارنامه قضایی، مصوب ۱۳۹۴ رئیس قوه قضاییه، ازجمله بند «ب» ماده ۴ آن درج می‌شود و ٪۲۰ مجموع امتیاز کارنامه به آن اختصاص می‌یابد[2].

بر اساس ماده ۲۱ دستورالعمل ارزیابی اتقان آرای قضایی به قضاتی که در فرایند ارزیابی سالانه اتقان آرا حائز امتیازات جدول ۱ شوند، علاوه بر پرداختی‌های مربوط به بهره‌وری و کارنامه

---

۱ بدیهی است که قاضی در تصمیم‌گیری، علاوه بر درآمد حاصله به موارد دیگری نیز اهمیت می‌دهد که برخی از آنها در بند ۲ بیان شدند.

۲ بند ب ماده ۴ دستورالعمل تنظیم کارنامه قضایی، شاخص‌های قضایی کارنامه قضایی را به شرح ذیل برشمرده است. دانش و مهارت قضایی، قدرت استنباط و شم قضایی، مستندنویسی آرا و تصمیمات قضایی، مستدل بودن آرا و تصمیمات قضایی، استقلال و شجاعت قضایی، رعایت اصول و تشریفات دادرسی، رعایت استاندارد زمان رسیدگی، آمار عملکرد قضایی با لحاظ اهمیت پرونده‌های ارجاعی، رعایت آیین نگارش حقوقی، خوانانویسی، مدیریت پرونده و در نهایت اهتمام به جلب نظریات مشورتی همکاران.

قضایی، در حدود اعتبارات، پاداش ویژه اتقان آرا تعلق می‌گیرد[1].

جدول ۱- امتیازات لازم جهت برخورداری از پاداش اتقان آرا

وضعیت	نمره	امتیاز	پاداش بر اساس یک ماه میانگین آخرین حقوق و مزایای سال مورد محاسبه (درصد)
عالی	۱۸–۲۰	۹۰–۱۰۰	۴۰
خیلی خوب	۱۶–۱۸	۸۰–۹۰	۳۰

چنان که مشخص است بر اساس این دستورالعمل نیز کسب بهترین نمره در اتقان رأی، سبب تعلق تنها ۴۰ درصد حقوق یک ماه قاضی به صورت سالانه می‌شود که به نظر نمی‌رسد منجر به انگیزه بیرونی کافی برای رسیدگی‌های متناسب شود.

در چنین شرایطی، قضاتی که آرای صادره توسط آنها از کمیت و کیفیت پایین‌تری برخوردار است حقوق و مزایایی بیش از آنچه استحقاق دارند و قضاتی که آرای آنها از کمیت و کیفیت بالاتری برخوردار است حقوق و مزایایی کمتر از آنچه مستحق آن هستند، دریافت می‌کنند. این ثابت بودن حقوق و مزایای دریافتی می‌تواند در میزان مدتی که قاضی برای رسیدگی قضایی اختصاص می‌دهد تأثیرگذار باشد[2].

متناسب نبودن مبلغ دریافتی با کمیت و کیفیت کار قضات همچنین می‌تواند سبب شود که قضات با توان و دانش بالاتر برای کسب درآمدهای بیشتر به سمت سایر مشاغل حقوقی به ویژه وکالت سوق داده شوند؛ در حالی که دریافت مزایای بیشتر که با کمیت و کیفیت رسیدگی‌های قاضی تناسب بیشتری داشته باشد می‌تواند حرکت قضات به سمت وکالت را تا حدودی کاهش دهد. بر اساس ماده ۸ لایحه قانونی استقلال کانون وکلا، به کسانی که دارای ده سال متوالی یا پانزده سال متناوب، سابقه خدمات قضایی بوده و لااقل پنج سال ریاست یا عضویت دادگاه داشته

---

۱ دستورالعمل ابلاغی ریاست قوه قضاییه وقت به شماره ۱۰۰/۱۴۷۱۷۲/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۲۹ (https://dotic.ir/news/8363)

۲ لازم به ذکر است که بر اساس بند الف شماره ۴ بخشنامه شماره شماره ۱۰۰/۱۶۱۴۶۴/۹۰۰۰ مورخ ۱۳۹۹/۱۲/۱۷ رئیس قوه قضاییه وقت در خصوص میانگین زمان رسیدگی به پرونده‌ها، یکی از اقدامات لازم در جهت اجرای ضوابط مذکور در ردیف اول جدول شماره ۱۶ (شاخص‌های توسعه حقوقی و قضایی) موضوع بند «د» ماده ۱۱۳ قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۵/۱۲/۱۴، پرداخت بهره‌وری جداگانه به آن عده از قضات و کارکنان مراجع قضایی است که در مهلت مقرر در جدول شماره ۱۶، مبادرت به رسیدگی و اتخاذ تصمیم می‌کنند (https://dotic.ir/news/10665).

باشند و سلب صلاحیت قضایی از آنها از طرف دادگاه عالی انتظامی قضات نشده باشد بدون شرکت در آزمون وکالت و گذراندن دوره کارآموزی، پروانه وکالت داده می‌شود. وجود این مقرره، سبب تسهیل و افزایش ورود قضات به حوزه وکالت شده است و به این ترتیب، نیروی انسانی که برای اشتغال به قضاوت، آموزش می‌بینند و چند سال اولیه شغل خود را اصولاً به تجربه‌اندوزی و کسب مهارت در این شغل می‌گذرانند، پس از گذشت مدت زمانی که از آنها انتظار می‌رود بازدهی بالاتری در عرصه قضاوت داشته باشند از این حرفه خارج شده و تجربیات خود را در حوزه وکالت به کار می‌بندند. این امر علاوه بر تضییع بودجه عمومی می‌تواند موجبات فساد در دستگاه قضایی را نیز ایجاد کند چرا که ممکن است قضات سابق در ردای وکالت از روابط و تعاملات دوران خدمت خود در کسوت قضاوت سوءاستفاده کنند[1].

نتیجه‌گیری

توصیف انتخاب‌ها و تصمیم‌گیری‌های قضات از زاویه دید نظریه انتخاب عقلانی در اقتصاد، زمینه جدیدی را برای فهم تصمیم‌ها و رفتارهای قضات فراهم می‌آورد که بر اساس آن می‌توان در جهت بهبود کیفیت و کمیت آرای صادره توسط قضات، سیاست‌های مناسب‌تری را پیشنهاد داد. در این مقاله تلاش شد دلالت‌های مفاهیم مختلف نظریه انتخاب عقلانی –یعنی متناسب‌سازی ابزارها و اهداف، حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری و حداکثرسازی ثروت– در حوزه تصمیم‌گیری و رفتار قضات شرح داده شود. طبیعی است که این موارد، برخی عوامل اثرگذار بر تصمیم‌های قضات از منظر اقتصادی را با پیش‌فرض عقلانی بودن قضات بیان می‌کنند و عوامل دیگری نیز می‌توانند بر این مسئله مؤثر باشند. برای مثال ویژگی‌های شخصیتی قضات یا میزان دسترسی‌های اطلاعاتی یا فناورانه قضات یا محیط اقتصادی و اجتماعی محل وقوع دادگاه از جمله متغیرهایی هستند که احتمالاً در تصمیم‌های قضات اثرگذار هستند.

ساده‌ترین مفهوم انتخاب عقلانی –متناسب‌سازی ابزارها با اهداف مجازات– یک فرایند سه

---

۱ هرچند در ماده ۵۰ آیین نامه اجرایی لایحه قانونی استقلال کانون وکلای دادگستری مورخ ۱۴۰۰/۰۴/۰۶ مقرر شده است که قضات به مدت سه سال در آخرین محل خدمت خود، حق وکالت به هر نحو ندارند و ضمانت اجرای این تخلف به ترتیب تکرار، مجازات‌های انتظامی درجه ۳ تا ۶ است اما این مقرره کافی به نظر نمی‌رسد.

مرحله‌ای بهینه‌سازی تحت شرایط عدم قطعیت است. در مرحله اول، قاضی باید اهداف مجازات را مشخص کند. در مرحله دوم، باید ابزارها و پیامدهای احتمالی هر تصمیم را در نظر بگیرد و در مرحله آخر، تصمیم‌های احتمالی را مقایسه و سنجش کند و تصمیمی را انتخاب کند که بهترین پیامدهای مورد انتظار را دارد. هرچند عملیاتی کردن این موارد در تصمیم‌گیری‌های قضات همواره با موانعی مواجه است اما توجه به آنها در تعیین مجازات‌ها به لحاظ هنجاری می‌تواند دلالت‌هایی را داشته باشد. برای مثال در حوزه حقوق کیفری برای متناسب‌سازی اهداف بازدارندگی و ناتوان‌سازی با ابزارهای در دسترس قاضی مثلا مجازات زندان می‌توان ایجاد پایگاه‌های داده‌ای را پیشنهاد داد که به قاضی در تعیین مجازات متناسب از نظر اقتصادی کمک کنند.

در خصوص مفهوم حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری، باید گفت مهم‌ترین عناصر تابع مطلوبیت قضات عبارتند از رضایت درونی ناشی از شغل قضاوت (برای مثال میزان رضایت ناشی از داشتن یا نداشتن روابط خوب و سازنده با همکاران، کارکنان شعبه و وکلا و چشم‌انداز ارتقای شغلی)، رضایت بیرونی ناشی از قاضی بودن (شامل اعتبار، پرستیژ کاری، قدرت، تاثیرگذاری و شهرت)، اوقات فراغت قاضی، دستمزد وی از قضاوت، و درآمدهای قاضی از امور دیگری غیر از قضاوت. رفتار قاضی به گونه‌ای است که عناصر فوق با توجه به قید زمانی، حداکثرسازی شود. یکی از مهم‌ترین بده-بستان‌ها در تابع مطلوبیت، میان اعتبار قضات و فراغت آنها است که دلالت‌های مهمی در خصوص استخدام قضات جدید و تاثیر آن بر کمیت و کیفیت آرای صادره توسط قضات دارد. همچنین مفهوم حداکثرسازی ثروت که مضیق‌ترین مفهوم انتخاب عقلانی است بیان می‌کند که افراد از جمله قضات تلاش می‌کنند رفاه مالی خود را حداکثرسازی کنند. این در حالی است که علی‌القاعده، حقوق دریافتی قضات ثابت است و کیفیت یا کمیت تصمیم‌های قضات، تأثیر چندانی بر حقوق دریافتی آنان ندارد. طبق مقررات موجود، بعضی مشوق‌ها از قبیل پرداخت‌های مربوط به بهره‌وری و فوق‌العاده اضافه کار، پاداش‌های مربوط به اتقان آرا و مواردی از این دست پیش‌بینی شده است که با توجه به محدود و ناچیز بودن مبالغ آنها، تاثیر چندانی در انگیزه‌بخشی به قضات ندارند. این ثابت بودن حقوق و مزایای دریافتی می‌تواند در میزان مدت و تلاشی که قاضی برای کار قضایی اختصاص می‌دهد تأثیرگذار باشد.

با توجه به بده-بستان میان اعتبار و فراغت در تابع مطلوبیت قضات می‌توان گفت افزایش

استخدام قضات جدید در شرایطی که بخش قریب به اتفاق پرونده‌ها برای رسیدگی به قضات ارجاع داده می‌شوند سبب می‌شود قضاتی که از قبل در نظام قضایی مشغول به کار بوده‌اند به پرونده‌های کمتری رسیدگی کنند و بهره‌وری انها کاهش یابد و از تمام ظرفیت آنها استفاده نشود. در چنین شرایطی به نظر می‌رسد به جای اختصاص منابع مالی برای استخدام قضات جدید، اختصاص منابع برای پرداخت مبالغ بیشتر از جهت بهره‌وری به قضات موجود، راهکار بهینه‌تری باشد تا از حداکثر ظرفیت و توان قضات موجود برای رسیدگی استفاده شود و انگیزه‌های بیرونی مناسب در جهت افزایش تعداد پرونده‌های مورد رسیدگی و افزایش کیفیت رسیدگی‌ها ارائه شود. اما در صورتی که حجم ورودی پرونده‌ها به دستگاه قضا به قدری باشد که بخش عمده‌ای از پرونده های مطروحه برای رسیدگی به شعب ارجاع نشوند استخدام قضات جدید تا حدی که پرونده‌ها بلاارجاع نمانند، ضروری به‌نظر می‌رسد.

لازم به ذکر است که بر اساس پژوهش‌های تجربی موجود، همبستگی میان تعداد بیشتر آرای صادره با نقض بیشتر آرا در مراجع بالاتر که به عنوان یک شاخص برای سنجش کیفیت رأی به شمار می‌رود، شناسایی نشده است. لذا نمی‌توان با قطعیت گفت هرچه قاضی، آرای بیشتری صادر کند،کیفیت آرای وی پایین‌تر است. سنجش کیفیت رسیدگی‌ها نیازمند دسترسی به داده‌های سیستم قضایی از جمله نسبت آرای حضوری قطعی‌شده به دلیل عدم اعتراض به کل آرای قابل اعتراض، نسبت آرای تأییدشده به کل آرای تجدیدنظرخواهی‌شده، نسبت پرونده‌های ورود مجدد به کل پرونده‌ها و نسبت آرای تصحیحی به کل آرا است.

چنان که مشخص است توجه به رویکردهای میان‌رشته‌ای و شناسایی عوامل اثرگذار بر تصمیم‌ها و رفتارهای قضات می‌تواند زمینه‌ساز ارائه برخی پیشنهادات شود که البته پیاده‌سازی آنها در مقیاس کلان، مستلزم انجام آزمایشی آنها در مقیاسی کوچک به صورت تجربی است. لذا به نظر می‌رسد انجام آزمایشی پژوهش‌های میدانی در این زمینه ضروری باشد.

References

[1] Bahremand, H., Sakiani, Z. (2021). Criminals' decision-making from the perspective of behavioral economics and its implications in criminal policy-making, The Judiciary Law Journal, 8(115), 44-21 (in Persian).

[2] Becker, G. (1976), "The Economic Approach to Human Behavior",

University of Chicago Press, pp 3-14.

[3] Beenstock, M., & Haitovsky, Y. (2004). Does the appointment of judges increase the output of the judiciary?. *International Review of Law and Economics*, *24*(3), 351-369.

[4] Cooter, R., Ulen, T. (2012). Law and Economics, translated from English by Dadgar, Y., Akhavan, H., Tehran: Tarbiat Modares University Press (in Persian).

[5] cserne, P. (2020), economic approaches to legal reasoning: an overview, in economics in legal reasoning, edited by Péter Cserne, Fabrizio Esposito.

[6] Danziger,S., Levav, J. & avnaim-pesso, L. (2011), extraneous factors in judicial decisions, proceedings of the national academy of sciences, 108 (17). 6889-6892.

[7] Deyneli, F., & Mascini, P. (2020). Utility Maximizing Judges and Judicial Assistants: Testing Rational Choice Theory in 22 EU Countries. In *IJCA* (Vol. 11, p. 1).

[8] Dimitrova-Grajzl, V. P., Grajzl, P., Sustersic, J., & Zajc, K. (2010). Court Output, Judicial Staffing, and the Demand for Court Services: Evidence from Slovenian Courts of First Instance. SSRN Electronic Journal. doi:10.2139/ssrn.1621717

[9] Dimitrova-Grajzl, V., Grajzl, P., Slavov, A., & Zajc, K. (2016). Courts in a transition economy: Case disposition and the quantity–quality tradeoff in Bulgaria. *Economic Systems*, *40*(1), Electronic copy available at: http://ssrn.com/abstract=2569351.

[10] Engel, C., Weinshall, K. (2020). Manna from Heaven for Judges: Judges' Reaction to a Quasi-Random Reduction in Caseload. *Journal of Empirical Legal Studies*, *17*(4), 722-751.

[11] Epstein, L. lands, W., posner, R. (2013), the behavior of federal judges:a theoretical and empirical study of rational choice, Harvard university press.

[12] Falavigna, G., Ippoliti, R., & Ramello, G. B. (2018). DEA-based Malmquist productivity indexes for understanding courts reform. *Socio-Economic Planning Sciences*, *62*, 31-43.

[13] Falavigna, G., Ippoliti, R., Manello, A., & Ramello, G. B. (2015). Judicial productivity, delay and efficiency: A Directional Distance Function (DDF) approach. European Journal of Operational Research, 240(2), 592–601, doi:10.1016/j.ejor.2014.07.014

[14] Hajidehabadi, M., salimi, E. (2019). Fundamentals, principle and practice of purposeful Penalization model, Criminal Law Research, 8(29), 101-134 (in Persian).

[15] Hirshleifer, D., Levi, Y., Lourie, B., & Teoh, S. H. (2018). Decision fatigue and heuristic analyst forecasts. NBER Working Paper No. 24293, p3.

[16] Kornhauser, Lewis A. (2018), Economic Logic and Legal Logic, In Handbook of Legal Reasoning and Argumentation,711-745

[17] Korobkin, R. B., & Ulen, T. S. (2000). Law and behavioral science: Removing the rationality assumption from law and economics. *Calif. L. Rev.*, *88*, 1051.
[18] Posner, R. A. (1993). What do judges and justices maximize?(The same thing everybody else does). *Supreme Court Economic Review*, *3*, 1-41.
[19] Rosales-López, V. (2008). Economics of court performance: an empirical analysis. European Journal of Law and Economics, 25(3), 231-251.
[20] Sakiani, z., Vaezi, S.A. (2022). The effect of cognitive biases on the quality of justice in the decision-making of criminal courts judges, 86 (119), 247-271 (in Persian).
[21] Samuelson, W., Zeckhauser, R. (1988), status que bias in decision making, journal of risk and uncertainty, 1 (1), 7-59.
[22] Winter, H. (2008). The economics of crime: an introduction to rational crime analysis, translated from English by Bahremand, H. and Sakini, Z., Tehran: Dadgostar publication (in Persian).
[23] https://dotic.ir/news/10665
[24] https://dotic.ir/news/8363